

ERZİNCAN İLİ KEMALİYE (EĞİN) İLÇESİNİN SOMUT KÜLTÜREL MİRAS DEĞERLERİ

TANGIBLE CULTURAL HERITAGE VALUES OF ERZINCAN PROVINCE KEMALIYE (EGIN) DISTRICT

Fatıma Betül MAVUŞ¹

ÖZET: Kültürel miras, toplumların gelecek kuşaklara aktardığı ve bıraktığı, somut ve soyut değerlerdir. Ortak geçmişleri ifade eden bu mirası bilmek, yaşamak ve korumak kültürel miras yönetiminin en temel hedefidir. Bu çalışmada da kültürel miras kavramı açıklanarak, Erzincan Kemaliye'nin somut kültürel miras değerleri derlenmiş ve bir araya getirilmiştir. Böylelikle, bu somut kültürel miras değerlerinin ileride korunarak kullanılması için farkındalık yaratmak hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, somut kültürel miras, Kemaliye, Eğin.

ABSTRACT: Cultural heritage is the tangible and intangible values that societies transfer and leave to future generations. Knowing, living and protecting this heritage that expresses common histories is the main goal of cultural heritage management. In this study, by explaining the concept of cultural heritage, the concrete cultural heritage values of Erzincan Kemaliye were compiled and brought together. Thus, it is aimed to raise awareness for the preservation and use of these tangible cultural heritage values in the future.

Keywords: Cultural heritage, tangible cultural heritage, Kemaliye, Eğin.

GİRİŞ

Kültür, toplumları birbirinden farklı kılan ve geçmişlerinden itibaren durmadan değişime maruz kalarak, her toplumun kendine özgü olan yaşayış ve düşünüş tarzlarının oluşmasıyla ortaya çıkmaktadır. Kültürler, zamanın değiştirme etkisine maruz kaldığı için farklılaşmaları kaçınılmaz olmaktadır (Müdüroğlu, 2018: 1). Kültürel miras, tarihi ve antik kalıntılar, yapılar gibi değerleri kapsamaktadır. Kültürel miras alanlarının varlığı toplumların milli ve manevi olan duygularını da etkilemektedir (Kendir, 2020: 2299). Kentsel ve doğal sitler, tarihi ve arkeolojik alanlar, ören yerleri, cami, kilise gibi dini yapılar ve anıtlar da somut kültürel miras değerlerini oluşturmaktadır. Bunlar dışında kalan gelenek ve görenek gibi somut olmayan, toplumların gelecek nesillere aktararak yaşattığı değerler ise somut olmayan kültürel miras değerleri olarak değerlendirilmektedir (Çetin, 2010: 82-83).

Belli bir döneme kadar kültürel miras denildiğinde akla gelen şeyler hep somut kültürel miras değerleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yirminci yüzyılın sonlarına doğru bu durum değişim göstermiş ve somut olmayan kültürel değerler de bir miras niteliği kazanarak koruma altına alınmaya başlanmıştır (Lenzerini, 2011: 102). Kültürel mirasların yasalarla korunması gerektiği anlaşıldığında, ulusal ve uluslararası anlaşmalar sözleşmeler hazırlanmış ve taraf olunmaya başlanmıştır. Uluslararası sözleşmelere örnek olarak UNESCO'nun kültürel mirasların korunmasına yönelik sözleşmelerinden bahsetmek mümkündür. Türkiye'de ise örnek olarak, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu verilebilmektedir (Bideci, 2014: 19).

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Mersin-Türkiye, betulmavus@outlook.com, ORCID ID: 0000-0002-4153-3706

Türkiye kültürel değerler açısından oldukça zengindir. Geçmişten beri ülke topraklarında Hititler, Urartular, Lidyalılar, Selçuklular, Bizanslılar ve Osmanlılar gibi farklı kültürleri olan uygarlık ve devletler yaşamıştır. Bu toplumların bıraktıkları kültürel değerler, ülkenin her bölgesinde görülebilmektedir (Gümüş Çubukçu, 2019:23). Zengin kültürel miras değerlerinin görülebildiği yerlerden biri de Erzincan ilinin Kemaliye ilçesidir. Kemaliye ilçesi ve yakın çevresinin kültür birikimini tarihsel yapıları ortaya koymaktadır. Kemaliye ilçe merkezinde ve köylerde tarihi değeri olan camiler, mescitler, türbe ve kiliseler bulunmaktadır (Bulut, 2006). Özellikle tarihi, mimarisi, doğası ve kültürel değerleri ile öne çıkan ilçe, gördüğü yoğun ilgiyi bunlara bağlıdır. Ancak her şeyde olduğu gibi zamanın akışında bazı değerler kaybolmuş, bazıları kaybolmanın eşiğine gelmiş bulunmaktadır. Bu değerlerin kaybolmaması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla birçok koruma çalışması yürütülmektedir. Bunların içinde büyük bir adım olarak 2005 yılında ilçe merkezi sit alanı ilan edilmiştir. Yakın bir tarih olarak 2021 Nisan ayında ise Kemaliye, UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne Kemaliye Tarihi Kenti olarak girmiştir.

Niteliksel ve niceliksel olarak büyük bir önem arz eden Kemaliye kültürel mirası, farklı kaynaklarda ayrı ayrı çalışıldığı için akademik literatürde toplu bir envanterine ulaşabilmek zordur. Kültür mirasının korunması ve gelecek kuşaklara eksiksiz olarak aktarılabilmesi için toplu bir şekilde derlenmesi önemlidir. Bu nedenle çalışmada, Kemaliye'nin somut kültürel mirasının toplu bir şekilde derlenerek akademik literatüre aktarılması amaçlanmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada öncelikle kültür ve kültürel miras kavramları ve bu kavramların önemi literatürden faydalanılarak açıklanacak, ardından Kemaliye ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra, Kemaliye'nin somut kültürel mirası ayrı ayrı ve ayrıntılı olarak incelenecektir. Ayrıca bu çalışmanın, ilçenin sahip olduğu kültürel miras değerlerinin turizm sektörü açısından nasıl korunarak kullanılabileceği, turistlerin imaj algıları ve tutumlarına nasıl etki ettiği gibi konulara alt yapı olabileceği düşünülmektedir.

KÜLTÜREL MİRAS KAVRAMI

Kültürel Miras

Kültür kavramı toplumsal olarak gelişme süreci içinde ortaya çıkan maddi ve manevi bütün değerler olarak tanımlanabilmektedir. Genel anlamda bir ülkenin veya topluluğun geleneklerinin, inanışlarının hatta alışkanlıklarının bütününü ifade eden kültür, bunların sonraki nesillere iletilmesini de sağlamaktadır. Her toplum kendine özgü kültürlerini oluşturmakta ve bunu yaşatmaktadır. Hemen hemen her toplum kültürünü yaşatmak için kalıcı bir nesne bırakmak istemektedir, bu durum da kültürel öğelerin varlığını ortaya çıkarmaktadır (Yılmaz, 2020: 158). Kültürel öğelerin gelecek kuşaklara rehberlik edeceği düşünülmektedir, bu yüzden her bir öge toplumlar tarafından bir miras olarak bırakılmaktadır.

Miras kavramı, UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) tarafından “geçmişten bize kalan, bugün yaşadıklarımız ve gelecek nesillere aktardıklarımızdır” şeklinde tanımlanmaktadır. Miras kavramına bakıldığında, içerisinde kültür kavramının olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kültürel miras kavramı, bir toplumun maddi veya manevi olan kültürel değerlerini geçmişten günümüze kadar biriktirmesini ifade etmektedir (Bekar ve Orhan, 2016: 34; Yılmaz, 2020: 158).

Bir toplumun biriktirdiği deneyim ve geleneklerin devamlılığının sağlanmasında, ortak geçmişin aktarılmasında ve gelecek nesillerin şekillendirilmesinde kültürel miras önemli bir rol oynamaktadır (Öksüz Kuşçuoğlu ve Taş, 2017: 60). Kültürel miras kavramı ortaya çıktığı ilk zamanlarda, tarihi eser niteliği olan somut öğeleri kapsamaktadır. Daha sonra, zaman içinde bu durum değişerek insan ve insana ait olan bütün değerleri de kapsamaya başlamıştır (Uysal,

2018: 6). Bir toplumun kimliğinin, tarihinin ve kültürünün izini taşıyan; somut ve soyut olan bütün değerler kültürel mirası oluşturmaktadır.

Kültürel miras değerlerinin, UNESCO ve ICOMOS gibi uluslararası kurumlar tarafından hazırlanan sözleşmeler ile benimsenmesi ve gelecek nesillere aktarılması sağlanmaktadır. Bu durum aynı zamanda farklı kültürlerin birbirleri arasında iletişim kurması konusunda da önem arz etmektedir (Yılmaz, 2020: 158; Öksüz Kuşçuoğlu ve Taş, 2017: 60).

UNESCO'nun 1972 yılında kabul ettiği sözleşmeye göre anıtlar, yapı toplulukları ve sitler kültürel miras tanımına girmektedir. Zaman içinde değişim gösteren kültürel miras kavramına somut olan değerlerin yanı sıra tören, gelenekler, müzikler ve maniler gibi somut olmayan değerler de dâhil edilmeye başlanmıştır. Türkiye de Anadolu'nun kültürel olarak zenginliğine sahip olduğundan dolayı, 1983 yılında "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme"ye taraf olarak katılmıştır (Yılmaz, 2020: 158-159; Uysal, 2018: 6-7). Bu şekilde UNESCO'nun Dünya Mirası Listesi'nin kalıcı ve geçici listelerinde pek çok kültürel değeri yer almaktadır.

Somut kültürel miras

Somut kültürel miras, elle tutulan, gözle görülen fiziksel bir yapıya sahip olan ve kültürel bir değeri olan insanlar tarafından yapılmış somut varlıkların tümü olarak karşımıza çıkmaktadır (Can, 2009). Somut kültürel miraslar cami, kilise, kale ve sur gibi taşınmaz olan yapılar ile heykel, resim, çini, cam, toprak veya metalden yapılmış taşınabilir unsurlardan oluşmaktadır (Ahunbay, 2007: 22).

İnsanların sosyal yaşamlarında dini, ekonomik veya kültürel ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçlarını karşılamak için yaptıkları, inşa ettikleri yapılar, ortaya çıkardıkları değerler somut kültürel mirası oluşturmaktadır.

Somut olmayan kültürel miras

Belli bir döneme kadar kültürel miras denildiğinde akla gelen şeyler hep somut kültürel miras değerleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yirminci yüzyılın sonlarına doğru bu durum değişim göstermiş ve somut olmayan kültürel değerler de bir miras niteliği kazanarak koruma altına alınmaya başlanmıştır (Lenzerini, 2011: 102).

Somut olmayan kültürel miras değerleri sürekli değişen ve gelişen toplumlarda ciddi bir tehdit altındadır. Bu değerler soyut olduklarından kaybolma riskleri yüksek ve depolanamayan değerlerdir. Somut olan değerlere göre bu değerleri fark etmek daha zordur (Öter ve Ünal, 2011: 4).

Somut olmayan kültürel miras UNESCO'nun 2003 yılında kabul ettiği Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde; sözlü gelenek ve anlatımlar, dil, el sanatları, törenler, festivaller, toplumsal uygulamalar, gösteri sanatları, doğa ile ilgili bilgi ve uygulamalar şeklinde belirtilmiştir (UNESCO, 2003).

Kültürel Mirasın Önemi ve Korunması

İnsan yaşamı boyunca, kültürel miras çeşitlenmektedir. Ayrıca önceleri sadece somut olan kapsamını da genişletmektedir. Kültürel miras, toplumun kendi geçmişi veya diğer toplumlar ve onların geçmişiyle bir bağ kurmak için önemlidir. Yaşam boyunca birikerek çeşitlenen kültürel miras çok fazla çeşitlilik göstermektedir, bu durum bazı kültürel mirasların değersizleşmesine, hor görülmesine veya yok sayılmasına neden olabilmektedir (Aksoy ve Enlil, 2012: 8).

Kültürel mirasın değerinin bilinmesi toplumdaki ilgi, hassasiyet ve kültürel sistemin işleyişi ile ilgilidir. "Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde

kuvvet bulacaktır” diyen Gazi Mustafa Kemal Atatürk, burada Türk gençliğine toplumun sadece devlet, askeri veya toplumsal yapısı ile değil; gelenek, görenek, dil, eserler gibi kültürel değerlerinin de tanınması ve bilinmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Buradan yola çıkarak kültürel mirasların, toplumların geçmişlerinin birer parçası olarak sosyal olan yaşantıyı belirlemede yardımcı olan ve düzenleyen bir olgu olduğu söylenilebilmektedir (Uysal, 2018:13).

Tarih boyunca yaşanan savaşlar, istilalar, doğal veya yapay yıkımlar pek çok toplumun kültürel miras değerlerinin yitip gitmesine sebep olmuş ve toplum açısından onarılamaz hasarlar meydana getirmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan tahribatlardan dolayı kültürel miras değerlerinin korunması gerektiği anlaşılmıştır. Bu konu hakkında uluslararası birçok sözleşme yazılmaya ve uygulanmaya başlanmıştır (Şahin, 2013: 17-20).

Kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak ortaya çıkan bu sözleşmeler şu şekildedir (Ünsal ve Pulhan, 2012: 38):

- Lahey Sözleşmesi (Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlıkların Korunması Sözleşmesi, 1954)
- Avrupa Kültür Sözleşmesi (1954)
- Avrupa Mimari Mirasın Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesi (1975)
- UNIDROIT Sözleşmesi (Kanunsuz İthal Edilen Kültürel Mirasların İade Sözleşmesi, 1995)
- Sualtı Kültürel Mirasların Korunmasına Yönelik Sözleşme (2001)
- Somut Olmayan Kültürel Mirasların Korunmasına Yönelik Sözleşme (2003)

Bu sözleşmelerin yürütülmesini ise UNESCO ve Avrupa Konseyi yapmaktadır.

UNESCO’nun kültür ile ilgili temel sözleşmeleri ise; Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi (2005), Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003), Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi (2001), Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme (1972), Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme (1970) ve Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme (1954)’dir. Bu sözleşmelerden Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003), Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme (1972), Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması için Alınacak Tedbirlerle ilgili Sözleşme (1970) ve Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme (1954) olmak üzere dört tanesinde, Türkiye taraf olarak bulunmaktadır.

KEMALİYE’NİN SOMUT KÜLTÜREL MİRAS DEĞERLERİ

Kemaliye Hakkında Genel Bilgiler

Kemaliye, Erzincan’ın güneybatısında, 38°30’ kuzey paraleli ile 39°16’ doğu meridyenleri arasında yer almaktadır. Erzincan merkezine 151 kilometre uzaklıkta olup ilin en uzak ilçesidir. İlçenin doğusunda Tunceli’nin Çemişgezek, batısında Sivas’ın Divriği, güneyinde Malatya’nın Arapgir ve Elazığ’ın Ağın ilçeleri yer almaktadır, böylelikle beş şehir ile sınırı bulunmaktadır. Kemaliye Malatya’ya 183 kilometre, Elazığ’a 143 kilometre uzaklıktadır (Kemaliye Kaymakamlığı).

İlçenin coğrafi yapısına bakıldığında, ilçe arazisi kuzey-güney yönünde akan Fırat’ın Karasu Kolu ile ikiye ayrılmıştır. İkiye ayrılan bu vadinin batı yamacında, 900 metre rakım ile ilçe merkezi bulunmaktadır (Karakaş, 2004; Akpınar, 2004: 226). Karasu (Fırat), ilçeye sulama

konusunda bir fayda sağlamazken; ilçe sınırlarının içinde başlayıp Karasu'ya karışan su kaynakları vardır. Bunlardan en önemlisi, ilçeye içme ve sulama suyu olarak fayda sağlayan Kadıgözü Deresi'dir (Şimşek, 1996). İlçe nüfusu, 2020 verilerine göre, 2602'si erkek, 2242'si kadın olmak üzere toplam nüfus 4844'dür. İlçe merkezi 2082 kişi, geri kalan 2762 kişi ise köylerin nüfusunu oluşturmaktadır (TÜİK, 2020).

Kemaliye ilçesinde bulunduğu konum itibarıyla karasal iklim mevcuttur. İlçenin arkasındaki sıradağlardan dolayı yaz ayları oldukça sıcak geçerken, kış ayları ise çevre ilçelere göre daha ılıman geçmektedir. İlçe karasal iklim bölgesinde yer alsa da Karadeniz iklimine yakın özellik göstermektedir. Bunun sebebinin ilçenin rakımı ve coğrafi yapısı olduğu söylenebilir. İlçeyi çevreleyen Munzur, Palandöken, Harmancık ve Sarıçecek Dağları'nda endemik bitki türleri bulunmaktadır. Ayrıca Kemaliye sınırları içerisinde keven, kenger, kuzukulağı, çadır, solucanotu gibi kırsal yerlerde, hiçbir çaba gerekmeden, kendiliğinden üreyen birçok bitki türü de bulunmaktadır (Kemaliye Kaymakamlığı).

Kemaliye'nin kuruluş tarihi ile ilgili bilgiler, kaynaklara göre II. yüzyılın öncesini geçmemektedir. Kemaliye çevresine yerleşen ilk insanların Kafkasya üzerinden Anadolu'ya inen Orta Asya Türkleri olduğu düşünülmektedir. Bu düşüncüyü, Türk boylarının Fırat yolunu izleyerek yaşam için uygun ortamlara yerleşmiş oldukları bilgilerini içeren kaynaklar desteklemektedir (Şimşek, 1996).

Kemaliye (Eğin), ilk ve orta çağlarda birçok kez el değiştirerek yönetilmiştir. Sırası ile IV. yüzyıl Sasaniler, V. yüzyıl Pers ve VI. yüzyıl Bizans ve dönemidir. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması ile birlikte Bizans sınırlarında kalan Eğin, VII. yüzyılda Arap saldırısına uğrayarak, İslam-Arap egemenliği XI. yüzyıla kadar sürmüştür. 1071 Malazgirt Zaferi ile bu durum son bulmuştur, ancak dönemin karakteristik yapısı nedeni ile Bizans ve Arap kültürü bölgeye hâkim olmaya devam etmiştir (Şimşek, 1996).

XVII. yüzyılda ise Eğin çeşitli kaynaklara bakıldığında, bağ ve bahçelerinde içinde yaklaşık 1000 kadar ev olan bir yerleşim yeri olarak tanıtılmaktadır. Moltke, XIX. yüzyılda Eğin'i ziyaret etmiş, şehrin yeşillikler içinde şirin bir yer olduğunu, Müslümanların ve yerli Ermenilerin birlikte yaşadıklarını ve çalıştıklarını, gezi notlarında anlatmaktadır. Ancak Tanzimat'ın ilanından sonra uygulanan ekonomik sistem ve bu sistemler ortaya çıkan kapitülasyonlar Eğin'deki sanayiye öldürerek ilçeyi gittikçe fakirleştirip, nüfusu azaltmaya başlamıştır. Bunun sonunda Eğin halkı ve çevre halkı, gurbetçi konumuna gelmiştir. Gurbetçilik ile Eğinliler dünyanın farklı yerlerine dağılarak hamallık, kasaplık, bakkallık, kalfalık, sarraflık ve ticaret ile uğraşmaya başladıkları görülmektedir (Kemaliye Kaymakamlığı). Kemaliye, önceleri Elazığ'a bağlı iken 1926 yılında Elazığ'dan, Malatya'ya bağlanmıştır; 1938 tarihinde Malatya'dan Erzincan'a bağlanmıştır (Kemaliye Kaymakamlığı).

Birçok araştırmacının verdiği ve kuşaktan kuşağa aktarılan bilgiler; Eğin adının tam kökeninin bilinmediğini, çeşitli kaynaklara göre farklı anlamlara geldiğini göstermektedir. Önemli birkaç kaynağa göre Eğin kelimesinin kaynaklarını Prof. Dr. Ali Demirsoy bir kitabında, özet olacak şekilde vermektedir. Bu kaynakta Eğin kelimesinin; göze anlamında kullanılan Ermenice bir sözcük olan agn kelimesinden geldiği, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde bir kız çocuğunun ismi olduğu, Orta Asya'da Uğuz Türklerine ait olan bir yerin adı olduğu, bir Bizans prensesinin adı olduğu, Romalıların burada kurdukları bir şehrin adı olduğu, coğrafi yapısı göz önünde bulundurularak bu ismin verilmiş olduğu ve Orta Asya Türkçesi'nde "güzel bahçe" anlamına geldiği belirtilmektedir (Demirsoy, 2021: 20).

Eğinliler, yüzyıllar boyu bilinen Eğin ismindeki bu çelişkili durumun düzeltilmesi ve kentin güzel bir isimle onurlandırılması için ortak bir karara varmışlar ve resmi merciler

nezdinde dilekte bulunmuşlardır. Bu dileğin gerçekleşmesinde tarihi bir belge olan, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bakanlar Kurulu Başkanlığının 21.10.1922 tarihli kararnamesinde değinildiği üzere, “Eğın isminin, hiçbir mefhumu milli ifade etmediği” açıkça belirtilmiştir. Bu metne göre, ulusal bir kavram içermeyen Eğın adının ‘Kemaliye’ unvanıyla adlandırılması, İçişleri Bakanlığı’nın 8 Ekim 1922 tarihli tezkeresi üzerine bakanlar Kurulunun 21.10.1922 tarihindeki içtimasında kararlaştırılmıştır. Kemaliye adı da kaynağını Mustafa Kemal Atatürk’ün “Kemal” isminden almıştır. Onun isminden ve ona izafeten, Kemal ismine yapılan bir ek olarak Kemaliye isminin verilmesi uygun görülmüştür. Böylece yüzyıllar boyu ismi Eğın olan ilçe, 1922 yılından itibaren Kemaliye adıyla bilinmeye başlanmıştır (Şimşek, 1996).

Kemaliye’nin Somut Kültürel Miras Değerleri

Kemaliye ilçesi ve yakın çevresinin kültür birikimi, tarihsel yapılarına bakılarak anlaşılabilir. Kemaliye ilçe merkezinde ve köylerinde tarihi değeri olan camiler, mescitler, türbe ve kiliseler bulunmaktadır (Bulut, 2006). Kemaliye’nin sahip olduğu kale, cami, kilise, köprü kalıntıları ilçenin kültürel altyapıya sahip olmasına sebep olmaktadır. İlçenin merkezi ve çevre bölgelerinde bulunan bu tarihi eser niteliğindeki yapıların bazıları günümüze kadar gelebilmişken, bazılarının ise sadece kalıntıları bulunmaktadır (Akkuş vd., 2017: 5). Kemaliye ve köylerinde 2011 yılı itibariyle toplamda 68 adet anıtsal yapı ve 117 adet sivil mimari yapı tescil edilmiştir. İlçeye bağlı olan köylerin neredeyse hepsinin kendine özgü doğası, mimari yapısı ve anıtları vardır ve bunlarla sit alanı olabilecek nitelikler göstermektedir ancak buna rağmen sadece ilçe merkezi sit alanı ilan edilmiştir (Aldırmaz Akkaya ve Güngör, 2016: 152).

Kemaliye (Eğın) Evleri

Kemaliye’nin kuruluşundan beri farklı kültürlerin bir arada yaşandığı bir yer olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Kemaliye’de evler ortak kültürün izlerini yansıtmaktadır. Eğın evlerinin mimarisi, doğal çevre ile uyum içindedir. Bu evler, Kemaliye’nin yeryüzü yapısına uygun olarak konumlanmıştır. Arazinin kullanımında verim alınabilmesi için evler kademeli olacak şekilde, ‘mag’ adı verilen aks sistemi kullanılarak yapılmıştır. Arazinin eğiminden dolayı evler araziye yastır ve tek katlı yerine çok katlı olacak şekilde yapılmıştır (Aldırmaz Akkaya ve Güngör, 2016: 152; Akkuş vd., 2017: 6-7).

Kemaliye evleri genelde üç katlıdır. Bu katların kullanım şekilleri farklılık gösterir. Taş duvar yapısı olan alt katlar, hizmet katı olarak işlev görür ve bahçe ile bağlantısı vardır bu nedenle diğer katlara göre daha soğuk olur. Bu yüzden bu katta soğukluk, kiler ve odunluk olarak kullanılan alanlar bulunmaktadır. Ahşap yapı olan ana katlar ise yaşam mekânları olarak düzenlenip; divanhane, selamlık, sofa ve mutfak gibi alanlar bu katta bulunmaktadır. Üst katlarda ise genel olarak yatak odası olarak kullanılan alanlar bulunmaktadır. Son katın üzerinde bulunan alan ise damdır. Rıhtım döşeme ile kaplıdır ve tarımsal ürünlerin işlenmesi ve kurutulması amacıyla kullanılmaktadır (Aldırmaz Akkaya ve Güngör, 2016: 152).

Kemaliye evlerinin ana katında ahşap malzeme kullanılmaktadır. Ana kat kerpiç dolgulu ahşap karkas şeklinde inşa edilmiştir. Bu mimari yapının Selçuklu-Osmanlı mimarisinden izler taşıdığı ve gelenekselleştiği söylenmektedir. Evlerde taş malzeme yoğun kullanılırken, ahşap ve taş malzemeler bir uyum içinde kullanılarak yapılar inşa edilmiştir (Akkuş vd., 2017: 7).

Kemaliye’nin kapı tokmakları da başlı başına bir kültür değeri sayılabilmektedir. Bunlar konutların çekiciliğini arttıran en belirgin özelliklerdendir. Evlerde kullanılan kapı tokmağı, evlerin çekiciliğini arttırmaktadır denilebilir. Kapı tokmağı geleneği mevcuttur, bugeleneğe göre, kapı tokmağının sesi ile gelen misafirin erkek mi kadın mı olduğunu ayırt edilerek buna göre karşılanır. Ev sahibi tokmağın sesine göre misafiri karşılar, gelen misafir büyük tokmağı kullanırsa ses tok ve gür çıktığı için gelen kişinin erkek olduğu anlaşılmaktadır. Diğerine göre

daha ince ve az sesi olan küçük tokmak kullanılırsa eğer gelen kişinin kadın olduğu anlaşılır ve bu geleneğe göre gelen misafir kadınsa evde olan kadın tarafından karşılanır, eğer erkekse evde olan erkek tarafından karşılanmaktadır (Demirsoy, 2009: 21).

Kemaliye evlerinde kültürü yansıtan diğer bir değer de kapılar ve kapılardaki anahtar delikleridir. Her evin, herhangi bir kapısının, herhangi bir anahtar deliğini çevreleyen yılan figürleri bulunmaktadır. Bu figür, Urartu ve Hitit uygarlıklarında da görülmektedir ve koruyucu olduğuna inanılmaktadır (Demirsoy, 2009: 22).

Kemaliye'deki Dini Yapılar

İlçenin geçmişinde pek çok dönemlere ev sahipliği yaptığı göz önüne alındığında, tarihi yapısıyla o dönemlerden kalma pek çok dini mekân vardır. Bunlar camiiler, türbeler, kilise ve şapeller, mescitler olarak ayrılabilir. Bunlar camiiler, türbeler, kilise ve şapeller, mescitler olarak ayrılabilir.

Camilerin birçoğu tarihi ve kültürel olarak önem taşıyan camilerdir. Bu camiler şu şekildedir (Aksın, 2003: 48-51):

- Zülfikar Ağa Camii; Zülfikar oğlu Mehmet tarafından Taşdibi Mahallesi'ne yaptırılmıştır.
- Orta Camii (Kiremitçi Mustafa Ağa Camii); Taşdibi Mahallesi'nde Kadıgölü Deresi'nin yanında bulunmaktadır.
- Dörtüolağzı Camii (Hacı Ömer Efendi Camii); Dörtüolağzı Mahallesi'nde bulunmaktadır. Hacı Ömer Efendi tarafından 1658 yılında yaptırılmıştır.
- Bahçe Camii; Bahçe Mahallesi'nde bulunmaktadır. 1836 yılında Zülfikar oğlu Mehmet tarafından yaptırılmıştır.
- Geruşla Köyü Camii; Geruşla köyünde 1755 yılında yaptırılan camiidir.
- Apçağa Camii; Apçağa köyündeki camii 1627 yılında Malkoç Osman Ağa tarafından yaptırılmış.
- Ergü Camii; Ergü köyünde bulunan camii, 1819 yılında Beğ ailesinden Siirt Valisi olarak görev yapan Sert Mahmut Paşa tarafından yaptırılmıştır.
- Salihli Camii; 1844 yılında Arif Ağa tarafından Salihli köyünde yaptırılmıştır.

Bunların dışında, Kemaliye'de bulunan türbeler arasında en önemlisi Ocak Köyü'ndeki Hıdır Abdal Sultan Türbesi'dir. Anadolu erenlerinden olan Karaca Ahmet'in oğluna ait olduğu bilinmekte vebundan dolayı Ocak köyü, Anadolu Aleviliğinin önemli mekânlarından sayıldığından, özellikle yaz mevsimindeyoğun ziyaretçi akımına uğramaktadır. Bu türbenin yanında, Türkiye'ninilk köy müzesi olan Ali Gürer Müzesi, Kültür Bakanlığına bağlıdır(Aldırmaz Akkaya ve Güngör, 2016: 152).

Kemaliye ilçe merkezi ve köylerinde, kalıntıları günümüze ulaşmış çok sayıda kilise ve şapel de bulunmaktadır. İlçe merkezinde Surp Asdvadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi, yerleşim yerinin üst sınırında harabe halinde bulunmaktadır. İlçe merkezinde bulunan diğer bir kilise de Surp Kevork Kilisesi'dir ki bu kilise sağlam bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Son 10 yıldır bir bölümü kafeterya, bir bölümü etnografya müzesi, bir bölümü de gazenne kumaşı dokuma atölyesi olarak kullanılmıştır, ancak günümüzde tadilat sebebi ile faaliyet göstermemektedir. Diğer taraftan Esertepe (Şırzı) Mahallesi'nde Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Müdürlüğü tarafından tescilli tamamlanmış olan bir kilise daha bulunmaktadır (Aldırmaz Akkaya ve Güngör, 2016: 153; Aksın, 2003: 57-59).

Hamamlar

Eğin'deki hamamlar, kullanımda olduğu yıllarda Pazar, Pazartesi ve Perşembe günleri Müslüman kadınlara hizmet verirken, haftanın diğer günleri ise erkeklere hizmet vermekteydi.

Eğîn’de tespit edilen iki adet hamam vardır. Bunlar(Aksın, 2003: 56);

- Aşağı Hamam; Dörtylağzı Mahallesiinde restore edilmiş şekilde,
- Yukarı Hamam; Taşdibi Mahallesiinde harabe şekliindedir.

Çeşmeler

Kemaliye’de yüzlerce çeşme vardır ve bunların önemli bir kısmı tarihi niteliğe sahiptir (Akpınar, 2004: 226);

- Apçağa Köyü Çeşmeleri: Köy yerleşim alanı içinde 3 adet çeşme vardır, bunlar; Gülaga (1860), Malkoç (1860) ve Çarşı (1627) çeşmeleridir. Bu çeşmeler tahrip olmalarına rağmen, taş işçilikleri ve kitabeleriyle ilgi görürler.
- Yeşilyurt Köyü Çeşmeleri: Bu çeşmelerden biri Hacı Mustafa Paşa tarafından 1805 yılında yaptırılan Aşağı Çeşme ve Kitabesi’dir. Diğeri ise 1743 tarihli Savalı Çeşmesi’dir.Çeşmeler güzel bir doğal manzara ve zengin bir kültürel mirasa sahip olan Yeşilyurt Köyü’nün önemli turistik varlıklarıdır.
- Başpınar Köyü Çeşmeleri: Yerleşim alanı içerisinde bulunan Büyük, Buyakan, Elagagil, Halilgil, Köse Salih ve Sipahigil çeşmelerinin yapım tarihleri bilinmemektedir. Yerleşim alanı dışındaki Dutlugöz Çeşmesi (1883) ve Tanzıbog Çeşmesi (1857) de köyün turistik değerini artırmaktadır.

Kaleler

İlçede tespit edilebilen iki tane kale vardır.

- Eğîn Kalesi; hangi tarihte inşa edildiği hakkında kesin bir bilgi yoktur. Evliya Çelebi Eğîn’i ziyareti sırasında kayalık Eğîn Kalesi’nin vasıflarını anlatmaktadır. Evliya Çelebi’nin yazdıklarına göre Eğîn Kalesi dört köşe şeklinde, Fırat nehri kenarında bir tepeninüzereine inşa edilmiştir. İç şehir çok fazla süslü değil ve içeriden Fırat’ın su yolu geçmektedir. Cephanelerini yeterli miktarda olduğunu ve tamir edilmiş, genellikle toprakla örtülü evlerin bulunduğunu da söylemektedir. Ayrıca kale ağası, dizdar, kale erlerinin de bulunduğunu da belirtmektedir (Aksın, 2003: 46).

Diğeri taraftan Eğîn Kalesi her şeyden önce bütün kaleler gibi savunma amacıyla uygun bir mevki üzerine inşa edilmiştir. Kale hem vadinin kuzeyini ve güneyini kontrol edebilme hem de olası bir durumda rahatça savunma yapabilme imkânına sahip olan bir konuma inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde kalenin faaliyette olmasını tek nedeni oldukça sarp ve geçiş noktası üzerinde bulunan alanın kontrolünü daha rahat sağlama, isyan ve benzeri hareketlere erken müdahalede bulunabilme gayesidir (Aksın, 2003: 46).

- Çağıl Kalesi; Eğîn’in Harmankaya (Abrenk) köyünde bulunan Çağıl Kalesi, İstanbul’dan Bağdat’a kadar uzanan yol üzerinde (Sultan Murat Caddesi) gözetleme kulesi olarak kullanılmıştır (Aksın, 2003: 47).

Tarihi Kalıntılar

İlçede pek çok farklı tarihi yapı kalıntıları bulunmaktadır (Akpınar, 2004: 227). Esas kalıntıların Keban Baraj Gölü’nün suları altında kaldığı bilinmektedir, ancak bu kalıntılardan çeşitli uygarlıklardan günümüze ulaşmış birçok kalıntı da bulunmaktadır (Aldırmaz Akkaya ve Güngör, 2016: 153). Bunlardan;

- Ençiti (Topkapı) Harabeleri,
- Harap Pazar Şehir (Sabus Harabeleri),

- Dilli Vadisi,
- Pingan Harabeleri, ilk çağlardan günümüze ulaşan yerleşim alanlarıdır. Diğerleri ise;
- Roma Mezarlığı,
- Hasgel Kalıntıları,
- Arsanas Kalıntıları da Roma Dönemi izlerini taşıyan yerleşim alanlarıdır.

Karanlık Kanyon ve Taş Yolu

Kemaliye'deki Karanlık Kanyon, vadinin tabanına dik bir biçimde iner ve yüksekliği yer yer 400 ile 500 metreye yaklaşır. Birbirine paralel olan bu iki yaka, yaklaşık 9 km boyunca devam etmekte ve kapalı bir eko-sisteme ev sahipliği yapmaktadır (Aldırmaz Akkaya ve Güngör, 2016: 155). Çeşitli hayvan türlerinin yaşama mekânı olan kanyon, doğal kaynak değerleri ve görsel karaktere sahip olan ilginç bir doğa harikasıdır. Kanyon, özgün yapısı ile dağ keçisi, vaşak gibi hayvanlara da ev sahipliği yapan Türkiye'nin en iyi korunmuş kanyonlarından birisidir (Bulut, 2006).

Kemaliye'nin ulaşım sisteminde önemli bir yeri olan Taş Yolu da aynı zamanda bir rekreasyonel turizm kaynağıdır. Bu yol hattı Kemaliye'deki doğal kaynakları (kanyon, mağaralar, doğal bitki ve hayvan varlığı) kullanıcılarla buluşturmaktadır (Bulut, 2006).

Yerleşim yeri olarak seçilmesinden günümüze kadar ulaşım gücünü çeken ilçe halkı, Divriği üzerinden Erzincan-Sivas karayoluyla bağlantı kurmak için yol inşa etmek istemiştir. İnşa edilmeye başlanan bu yol 8,5 kilometre uzunluğundadır ve büyük bir kısmı insan eliyle açılmıştır. Bu yüzden bu yol insan azminin bir zaferi olarak kabul edilebilmektedir. Daha sonra devlet ve vatandaş işbirliğiyle Karanlık Kanyon'un dik yamaçları oyularak yol ve tüneller açılmıştır. Bu yol 132 yılda tamamlanmıştır. Yolun uzun yapılış hikâyesi de Kemaliyeli fotoğraf sanatçısı olan Lütfi Özgünaydın'ın 'Taş Yolu-Eğin Öyküleri' adlı kitabında ayrıntılı olarak anlatılmıştır (Akpınar, 2004: 228).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kemaliye'nin mimari ve kültürel birikiminden ortaya çıkan, farklı kaynaklarda neredeyse hepsinden bahsedilen somut kültürel miras değerleri çalışma kapsamında bir araya getirilmiştir.

Gelişen ve değişen dünyada tıpkı çevrenin tahrip olması gibi kültürel miras değerinin de tahrip olması kaçınılmazdır. Bunun engellenmemesi halinde özellikle ticari amaçların; sadece bu somut olan kültürel miras değerlerine değil, soyut olan kültürel miras değerlerine de ciddi derece zarar vereceği görmezden gelinmemelidir. Bu somut kültürel miras değerlerinin korunması konusunda Türkiye'de ve dünyadaki çalışmaların ilçede de olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar, ilçenin kaymakamlık, belediye, vakıf ve STK'larının öncülük ve takip ettiği çalışmalardır. Bu çalışmalar ile ilçenin tanıtımı ve bu değerlerin korunarak gelecek nesillere aktarılması sağlanmaktadır. Kemaliye, ÇEKÜL (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma) Vakfı'nın, Türkiye'de Doğal-Kültürel Varlıklarını Koruma ve Bütünleştirme Projesi "7 Bölge 7 Kent"te, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki kent olarak yerini almıştır. İlçe bunun gibi ulusal ve uluslararası pek çok projede yer almaktadır. Türkiye'de İzmir Seferihisar'ın öncülüğünü yaptığı Cittaslow için adaylık sürecindedir, ayrıca 2021 yılının Nisan ayının sonunda UNESCO'nun Dünya Mirası Geçici Listesi'ne Kemaliye Tarihi Kenti olarak girmiş bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2007). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. İstanbul: YEM Yayınları.
- Akkuş, Ç., Akkuş, G., Bayraktar, Y. (2017). Somut Kültürel Mirası Koruma Çalışmalar: Erzincan-Kemaliye Sit Alanı. *Turkish Studies*, (5), 1-12.
- Akpınar, E. (2004). Doğu Anadolu Bölgesi'nde Alternatif Turizm Merkezi Olmaya Aday Bir İlçe: Kemaliye. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 207-236.
- Aksın, A. (2003). XIX. Yüzyılda Eğin (İdari, Fiziki, Sosyal ve İktisadi Yapı). İstanbul: Anadolu Matbaa.
- Aksoy, A. ve Enlil, Z. (2012). Kültürel Miras Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar. (Ed. Aksoy, A. ve Ünsal, D.). *Kültürel Miras Yönetimi*. (1. Basım). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2-29.
- Aldırmaz Akkaya, F., Güngör, H.Y. (2016) Kemaliye (Eğin)'de Kültür ve Doğa Turizmi. (Ed.). 1. Ulusal Alternatif Turizm Kongresi Bildiri Kitabı, Erzincan Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksek Okulu Yayınları, Yayın No:1, 148-156.
- Bekar, Ö.A., Orhan, F. (2016) Somut Kültürel Miras Özellikleri Açısından Erzincan'ın Turizm Potansiyeli. (Ed. H. Akın). *Erzincan Üniversitesi Uluslararası Erzincan Sempozyumu içinden bildiri*. Erzincan, Türkiye.
- Bideci, Ç. (2014). Turizmde Ürün Farklılaştırılmasında Sualtı Kültürel Miras Alanlarının Turizm Ürünü Olarak Kullanımı, Replika Gemi Batığı: Side Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Bulut, Z. (2006). Kemaliye (Erzincan) İlçesi ve Yakın Çevresinin Alternatif Turizm Kapsamında Rekreasyonel Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi, *Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi: Erzurum.
- Can, M. (2009). Kültürel Miras ve Müzecilik, Çalışma Raporu, Erişim adresi <https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/1279,muserrefcanpdf.pdf?0>
- Çetin, T. (2010). Cumalıkızık Köyünde Kültürel Miras ve Turizm Algısı, *Milli Folklor*, 87, 181-190.
- Demirsoy, A. (2009). Tarihi ve Mitolojiyi Yaşatan Kasaba, Kemaliye'de Kapı-Kilit Figürlerinin Tarihsel Kökeni, *Kemaliye Kültür ve Kalkınma Derneği Yayınları*, 20-22.
- Demirsoy, A. (2021). Bir Eğinli Nasıl Yaşadı?. Ankara: Hassoy Matbaacılık.
- Gümüş Çubukçu, D. (2019). Kastamonu'nun Kültürel Mirasının Korunması ve Turizm Amaçlı Kullanılmasına Yönelik Bir Araştırma. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.
- Karakaş, E., (2004), Kemaliye'nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 19-48.
- Kemaliye Kaymakamlığı. (t.y). Genel Bilgiler Kemaliye içinde. Erişim adresi <http://kemaliye.gov.tr/genel-bilgiler-kemaliye>
- Kendir, H. (2020). Turizm Eğitimi Alan Lisans Öğrencilerinin Kültürel Miras Algılarının Belirlenmesi, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2296-2310.
- Lenzerini, F. (2011). Intangible Cultural Heritage: The Living Culture of Peoples. *The European Journal of International Law*, 22, 101-120.
- Müdüroğlu, G. (2018). Kültürel Miras Mekânlarının Turist Memnuniyetine Etkisi: Efes Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir.
- Öksüz Kuşçuoğlu, G., Taş, M. (2017). Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi*, 2, 57-67.
- Öter, Z. ve Ünal, E. (2011). Somut Olmayan Kültürel Miras ve Turizm Etkileşiminin Beypazarı İlçesinde Yerel Ekonomiye Katkıları. *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 1-17.
- Şahin, A. D. (2013). Kültürel Miras Alanlarının Dönüşümünde Yeni Bir Yaklaşım: Yel Değirmeni Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Şimşek, M. (1996). İlçe Hakkında Genel Bilgiler/Tarihi. M. Şimşek, H. Sezgin, F. Akkaya, M. Efeoğlu (Eds.), *Her Yönüyle Kemaliye (Eğin)* içinde (ss. 23-115).
- TÜİK (2020, Aralık). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları İllere Göre İl/İlçe Merkezleri ile Belde/Köy

- Nüfusları, 2020 [Duyurular]. Erişim adresi <https://www.tuik.gov.tr> > duyuru > favori_raporlar
- UNESCO (2003). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 17 Ekim 2003, Erişim adresi <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>
- Uysal, K. (2018). Kültürel Mirasın Turizm Amaçlı Kullanılmasında Yerel Halkın Algı ve Tutumlarının Belirlenmesi: İznik Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Ünsal, D. ve Pulhan, G. (2012). Türkiye’de Kültürel Mirasın Anlamı ve Yönetimi. (Ed. Aksoy, A. ve Ünsal, D.). Kültürel Miras Yönetimi. (1. Basım). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 30-65.
- Yılmaz, L., (2020). Mersin’de Somut Kültürel Miras Bilinci ve Koruma Üzerine Bir Değerlendirme, Amisos, 5/8, 156-177.